

SA ISTOKA NA ZAPAD: SUMMATIM*

Sa Istoka, iz Istočne Evrope, prema Zapadu i Zapadnoj Evropi, kretale su se pesničke (i ne samo pesničke, naravno) migracije. Izlazak na Zapad bio je imperativ, politički, potom i egzistencijalni. Okretanje ka Zapadu istovremeno je i sučeljavanje sa svetom, sa vrednostima koje su bile evidentne u kulturi, književnosti, umetnosti, pa i svakodnevnom životu. Kad je Rusija u pitanju, prvi takav zaokret ka Evropi pokušao je Petar Prvi, pre tačno 300 godina, gradeći Peterburg upravo kao neruski, tipično evropski grad i premeštivši u njega prestonicu koja je trebala da postane "prozor u Evropu". Ovaj monarh, kako je to zapazio Josif Brodski, "nije trpeo od tradicionalne ruske bolesti, na kompleks manje vrednosti u odnosu na Evropu".¹ Bio je Evropejac, pa "Zapad za njega nije bio terra incognita".² Zapad nije bio terra incognita ni poljskim, odnosno srpskim vladarima, kao ni intelektualcima, potom i pesnicima, koji su u njemu studirali, preuzimali od njega ideje, stilove, poetike... U Poljskoj, kao i u Jugoslaviji, uticaj Zapada vidljiv je znači na različitim planovima i u brojnim formama, otuda ta, heliocentrična težnja ka njemu, naročito izrazita u XX veku, a sve evidentnija i u novom veku koji teži ka još većoj evropskoj integraciji.

Heliocentrizam je prisutan već i u samim pojmovima: Istok – koji podrazumeva i izlazak, dok Zapad znači i Zalazak Sunca, njegovo Rađanje i Umiranje. To bi se, više nego metaforično moglo odnositi i na put pesnika emigranata. Njihovo kretanje od izlaska (Istoka), ka zalasku (Zapadu). Pridodamo li tim stranama sveta i odrednicu Evropa, dobi-

* U *Poljima* sam počeo da objavljujem poeziju 1980. godine. Godinu dana kasnije, u njima sam objavio svoju prvu književnu kritiku. Ovde sam počeo da objavljujem i pozorišne i filmske kritike. Objavio sam u ovom časopisu i likovne kritike. Poslednjih godina objavio sam u njima prevode sa poljskog (poezije i drame). Jedino što do sada, tokom moje sad već 25. godišnje saradnje sa *Poljima*, nisam objavio – upravo je pred vama: sažetak jednog poglavlja iz mog naučnog rada na temu ruske, poljske i srpske pesničke emigracije XX veka. Čini mi se da se ovde, naravno metaforično, nalazi i moja sentimentalna privrženost ovom časopisu u kome sam počeo da objavljujem dok ga je uređivao Jovan Zivlak, deset godina bio član uredništva koje je vodio Franja Petrinović, a u jednom periodu, od pet godina, i sam bio na njegovom čelu. Saradnju sa časopisom nastavio sam i tokom svog boravka u Poljskoj, od 2000. do 2004. godine, dok ga je, na osoben način, vodio Laslo Blašković. I sada, u godini kada *Polja* slave jubilej, 50. godina, sa radošću objavljujem svoje priloge u časopisu koji je i dalje prepoznatljiv, autentičan, valjan.

¹ Josif B r o d s k i, *Dyptyk petersburgski, czyli przewodnik po przemianowanym mieście*. – Warszawa 2003, s. 8.

² Isto, str. 8.

jamo logičnu, prirodnu putanju koja nas prati od Jutra do Mraka, od Buđenja do ponovnog Usnuća, tj. od Rođenja do Smrti. Da li je zbog toga taj put predodređen pesnicima koji ne mogu pobeći od svoje sudbine, kao ni od ove, ma koliko oveštale metafore.

Zato je svaki pesnik, kako je to primetila Cvetajeva, "emigrant Kraljevstva Nebeskoga i zemaljskog raja prirode. Pesnici nose – svi ljudi od umetnosti – ali pesnici ponajviše – poseban pečat nelagodnosti, po kome se čak i u njegovom rođenom domu može prepoznati. Emigrant iz Besmrtnosti u Vreme, koji se ne vraća u svoje vreme."³ Otuda i tvrdnje da je progonstvo (egzil, emigracija) blisko pojmu očuđenja, koje je elaborirao Viktor Šklovski. Po njemu, funkcija književnosti leži u očučavanju automatizovane slike sveta, u obnovi umetničkog viđenja i umetničkog jezika, koje se postiže odvajanjem umetnosti od stihije svakodnevice, odvajanja koje podseća na iskustvo emigranata.⁴

Ono što se dešavalo na Istoku tokom XX veka (mislimo pre svega na pojavu totalitarizma i svega što je iz njega proisteklo), Zapad je uglavnom posmatrao sa distance, a to je za emigrantske pisce predstavljalo više od teme, pravi košmar, koji ih je pratio bilo gde da su pobegli.⁵ Promene do kojih je došlo na Istoku, poslednje decenije veka, za mnoge emigrante stižu prekasno. Čak i oni koji su još živi osećaju da čak i sada, "kada je istorija iznenada postala ljubaznija, privlačnija, atraktivnija, čak primamljivija", ne mogu, zbog prethodnog iskustva, da se oslobode skepse i da "nevino i oduševljeno" uživaju u "iznenađujućoj mutaciji" (A. Zagajevski).⁶ Treba pamtit i praštati, predlaže Danojlić. "Praštanje nije stav pasivnosti i jevtine trpeljivosti; ono je živ i vazda iznova ispunjavan oblik pamćenja. Pamćenje kojem ne robujemo, koje služi nama, i životu. Praštanje je osnova zdravog opštenja sa onima koji su nam nekad morali naneti zlo. Ono proizlazi iz prihvatanja tragike istorije, iz uviđanja nesrećne ustrojenosti života. Praštajući, živimo sa jedino mogućim i postojećim svetom."⁷

S druge strane, ni Zapad nije idealizovan u emigrantskoj književnosti. Kako se boravak u tuđini produžava, sve je tamniji, depresivniji oreol bezdomnosti: nostalgичnim uspomnama sve više se pridružuju prizori smrti, mirenje sa porazom, sa nemogućnošću povratka, ne primećuje se više Sunce, Dan, Svetlost, nego samo Noć, bez mesečine, često i bez zvezda (koje su ih nekad vodile), i konačna Tama.

Tako, na primer, Bunjin, u pesmi iz 1938, "Ночью, в темном саду..." (Noću, u tamnom vrtu), izlazi iz svog tamnog doma, u ponoć, u tihi vrt, kako bi se pomolio nebeskom bezdanu, pokušavajući još jednom da odvoji svoju zvezdu, onu kojoj se zavetovao, od drugih koje trepere u dalekoj svetlini:

³ Марина Ц в е т а е в а, "Поэт и время", u: М. Ц в е т а е в а, *Избранная проза в двух томах*. Том 1. New York 1979, s. 372.

⁴ Prema: Olga M a t i ć, "Диаспора как остранение (русская литература в эмиграции)", *Russian Studies*, vol. II, No 2, Sankt-Peterburg 1996, str. 158-179.

⁵ Vidi: A. Z a g a j e v s k i, "Promene na Istoku", u: A. Z a g a j e v s k i, *Mali Larus* (prevela B. Rajčić). – Beograd 2000, str. 153-157.

⁶ Isto, str. 154.

⁷ M. Danojlić, "Pamćenje i praštanje", u: M. D a n o j l i ć, *Muka duhu*. – Beograd 1999, str. 462.

Темен дом, полночь в тихом саду.
Помолись под небесною бездною,
На заветную глядя звезду
В белой россыпи звездной.⁸

Četnaest godina kasnije, godinu dana pred smrt, u pesmi "Ночь" (Noć), priznaje da samo Bog zna njegovu sad već umrlu tugu koju je od svih drugih tajio:

Ледяная ночь, мистраль
(Он еще не стих).
Вижу в окна блеск и даль,
Гор, холмов нагих.
Золотой недвижный свет
До постели лег.
Никого в подлунной нет,
Только я да бог.
Знает только он мою
Мертвую печаль
То, что я от всех таю...
Холод, блеск, мистраль.⁹

"Svet je rascepljen", primećuje Zagajevski.¹⁰ "Svet se suviše izmenio", konstatuje Danilo Kiš, nadajući se da "nestaće 90% poroka" i da "ljudi će suvereno vladati svojim noćima".¹¹ Ironija, naravno, ne umanjuje, naprotiv, pojačava apsurdnost njegovog proroštva, a u pozadini ovog naizgled naivnog i površnog zapažanja nalazi se apokaliptična slika XX veka. Svet se izmenio do neprepoznatljivosti. Oduvek u dualizmu, pokazivao je, često i previše, svoju zastrašujuću, Tamnu stranu.

⁸ Иван Бунин, *Сочинения*. – Москва 1982, стр. 143.

⁹ Иван Бунин, *Сочинения*. – Москва 1982, стр. 144. U prevodu ova pesma glasi: Ledena noć, mistral / (On još nije stih). / Vidim u prozoru blesak i daljinu, / Šuma, golih brda. / Zlatna nepomična svetlost / Legla je u postelju. / Nikoga na mesečini, / Samo bog i ja. / Samo on zna moju / Mrtvu žalost / Koju od svih krijem... / Hladnoća, blesak, mistral.

¹⁰ Adam Zagajevski, *Mali Larus*. – Beograd 2000, str. 171.

¹¹ Danilo Kiš, *Pesme, Elektra*. – Beograd 1995, str. 49.